

arkivXet

information från Arkiv Gävleborg

årgång 10 2/2003

Arkivet 25 år - det började hos Söderbergs i Strömsbro...

Idag rymmer Arkiv Gävleborg ca 4600 olika arkiv med bland annat landets största regionala samling av fanor och standar. Arkivets medlemmar, nästan 500 till antalet, utgör landets största medlemskår i sitt slag. Mycket har hänt sedan starten 1978. När arkivet nu 25-årsjubilerar kan en titt i backspegeln vara motiverad.

Det hela började med metallarbetaren Hjalmar Söderberg (1880-1960) från Strömsbro i Gävle. Han var fackligt och politiskt aktiv, hade rötter i frikyrkor och nykterhetsloger och känsla för det historiska värdet av folkrörelsedokument. När en och annan lokal förening lades ner och ingen visste vad man skulle göra med protokollsboken, gavs den till Hjalmar.

Hjalmars son Sigurd Söderberg ärvde papperen och engagemanget. I början av 1930-talet var han medlem i den socialdemokratiska ungdomsklubben i Strömsbro. Han gjorde utställningar om folkrörelsehistorien i Strömsbro och började aktivt samla in material, inte bara ta emot det som andra kom med.

Under andra världskriget organiserades vindsröjningar och eldfångt bråte samlades in av säkerhetsskäl. Sigurd cyklade runt och rotade i högarna. Han hittade bl a ett standar av vit lakansväv med en stor bit bortskuren i mitten. Där hade stått en slogan mot militärväsendet. Eftersom den ansågs för utmanande, hade polismakten beordrats skära bort texten. Sigurd insåg att även en trasig tygbit kan vara ett historiskt dokument...

Han cyklade också till tobakshandlarna och norpade åt sig tidningar – "Trots allt" m fl – som skulle beslagtas för att de var för kritiska mot Tyskland. Allt samlades i hans bostad. Till slut fanns där 200 hyllmeter handlingar. Hustrun Lilly blev

Edvin Jansson (1903-1997) och Sigurd Söderberg (1904-1983) var väldigt olika men åstadkom mycket tillsammans. Det är Edvin som håller i ett Verdandi-dokument.

överlycklig, när arbetarrörelsen i mitten av 1950-talet gav honom två rum i det nya Folkets hus och materialet kunde flyttas hemifrån.

Insamlingen breddas

Under tidigt 1970-tal började landstingsrådet Edvin Jansson intressera sig för arkivet. "Gräv där du står"-rörelsen blomnade och han kände samstämmighet med den. Han lät starta en arkivkommitté under Länsbildningsförbundet, vars drivande kraft Jan Westlund engagerade sig, och med bl a stadsarkivarien i Gävle, Ture Karlström. Representanter för olika typer av folkrörelser knöts till kommittén.

Ulla Sundin förbereder "Fanor i långa banor" på Länsmuseet i Gävle 1985. Utställningen turnerade sedan i länet. Foto: Evert Jäderberg

Arkivkommittéer bildades i alla Gävleborgs kommuner. Edvins rikförgrenade kontaktnät utnyttjades, och han förstod att ta tillvara det lokala engagemanget. Själv deltog han i många möten runt om i länet. Starten blev därför väldigt lyckad, och mycket material samlades in på kort tid. Ambitionen var att skapa ett länsarkiv. 1975 anställdes en f d polis, Eric Thorell, vars styrka behövdes för att samla in allt det tunga materialet, först ute i länet, och senare i Gävle.

Barbro Eriksson anställdes 1976 som arkivförstandare – det var i början ett projektarbete inom Länsbildningsförbundets ram. Arkivet förvarades i stadshuset, där Barbro arbetade, medan Eric inhystes i landstingets hus. De var spindlar i ett nät av mindre enheter på totalt ca 15 platser i länet.

Förening för föreningar

I april 1978 bildades – på Kvarnen i Söderhamn – Folkrörelsernas arkiv i Gävleborgs län som en självständig ideell förening med Edvin Jansson som ordförande. Folkrörelsebegreppet tolkades generöst och till styrelsen knöts representanter för ett brett spektrum av föreningar i hela länet.

I samband med bildandet 1978 flyttades arkivet till Folksamhuset vid Gavleån och Norra Kungs-

gatan, ett fint och centralt läge. Liksom tidigare delade landstinget och kommunen på kostnaderna. Edvin åtnjöt stort förtroende på olika håll, inte minst bland beslutsfattarna. Han fick igenom mycket av det han föreslog – men utan att det skrevs några papper.

Avsaknaden av nedskrivna beslut har försvårat i efterhand. Vidare var han sparsam med allmänna medel och begärde aldrig en krona mer i anslag än vad han visste skulle förbrukas. Detta försvårade i senare nedskärningstider, när alla förut-sattes hyvla litet och där man på andra håll kunde göra det utan att det blev så kännbart.

Hjalmars barnbarn tar över

Sigurds son Ewert Söderberg efterträdde Edvin som ordförande 1986. Den ekonomiska åtstramningen pågick nu. Det var en tuff period, och arkivet hade svårt att få gehör inom landstinget.

Vid ett tillfälle sas det att arkivet skulle räknas som en regional kulturstiftelse. Underskott förorsakade av lönerörelsen skulle arkivet få täckta. Det hade blivit likviditetskris och arkivet hade inte pengar till löner de sista månaderna. Men Ewert slogs som en terrier för arkivet.

– Det var enda gången jag har sett honom riktigt arg, säger Barbro Eriksson. Sedan reddes ekonomin upp och arkivet fick de pengar som det hade rätt till.

Flytt till Brynäs

Bengt-Åke Gustafsson efterträdde Ewert. Uppdraget var ett led i hans politiska arbete. Under hans ordförandetid flyttade arkivet till Brynäs. Fastighetsägaren Folksam tvingade arkivet att flytta, eftersom de behövde lokalerna. På Brynäs fick arkivet bättre lokaler till lägre kostnad. Efter en senare tillbyggnad kunde allt material samlas på ett enda ställe. Bengt-Åkes goda kontakter med landstingets förvaltningsutskott, som han själv tillhörde, var till hjälp vid finansieringen av flytten.

Med efterträdaren Lars Wickström, som kom från idrottsrörelsen, fick arkivet en karismatisk ordförande med folkrörelseengagemang och förmåga att driva igenom sina visioner. Utåtriktad verksamhet, som hela tiden prioriterats av arkivet, var viktig för honom.

De flesta ordförandena har haft en förankring i landstinget. Därifrån kom också Zakka, Roland Zachrisson, en man mycket känsla och engagemang. När arkivet behövde en tjänst till, höll han

brandtal i landstinget och hjälpte till i uppvaktningar. Politiker av alla färger togs till arkivet för att konkretisera vad det handlade om och få dem att inse att verksamheten angick dem alla. Trots pågående nerdragningar blev det en förstärkning för arkivet på en halv miljon.

Nytt namn

Begreppet folkrörelse har en positiv laddning, men det har också ibland upplevts som svårbegripligt och vagt. Dessutom har det varit litet snävt, eftersom även gårds- och byarkiv funnits med, liksom en del arkiv från näringslivet. Mer aktivt samlas nu företagsarkiv in. Med alltfler företagsarkiv blev namnet för begränsat. Det blev nödvändigt att byta. I år vidgade vi begreppet och bytte namn till Arkiv Gävleborg. Namn och verksamhet måste harmoniera.

Informationsspridning

Arkivet har vänt sig mot sin omvärld med utställningar, visningar, öppethusdagar, skrifter och nedslag på olika orter i länet. Den framgångsrika vandringsutställningen "Fanor i långa banor" som invigdes av kulturminister Bengt Göransson 1984 blev också en bok, som såldes slut snabbt. Till socialdemokratins 100-årsjubileum gjordes utställningen "Den röda tråden".

Vid den årliga Arkivens dag har teman med lokal och regional anknytning valts, och hela personalen och styrelsen har medverkat. När temat var

Brynäs kom så många besökare att väggarna bågade – och vi utsågs till årets arkiv.

Lokalerna på Brynäs beräknades räcka i tio år, och de åren har gått. Inte bara mer hyllutrymme krävs. För att kunna bedriva en bättre publik verksamhet behövs plats att utveckla verksamheten med skolklasser och andra grupper. Därtill kommer alla kraven på en säker förvaring...

– Vi vill ju ge tillbaka det som finns på hyllorna, säger arkivchefen Barbro Eriksson. – Folk ska kunna ta del av sin historia.

Barbro Sollbe

Skolverksamheten prioriteras alltmer. Barbro Eriksson tar emot studiebesök på arkivet. Foto: Lisa Engström

Arkivets ordförande sedan starten

"Det vore på gränsen till helgerån, om allt som dokumenterar hur folkrörelserna byggts upp i Sverige skulle förstöras. Därför behövs ett folkrörelsearkiv."

Edvin Jansson 1978-1985

"Folkrörelsearkivet är nedläggningshotat! Landstinget och dess kulturnämnd har inte fullföljt det ekonomiska ansvaret för arkivets fortlevnad."

Ewert Söderberg 1986-1989

"Eftersom Gävleborgs län är väldigt folkrörelsetätt, är arkivet oerhört viktigt. Som revisor följer jag dess arbete fortfarande och gläds över att dess grund är stabilare än när jag var ordförande."

Bengt-Åke Gustafsson 1990-1993

"I snart två årtionden har jag deltagit i arkivets arbete. Vad som görs inom arkivet och av dess medlemmar är en imponerande kulturinsats."

Lars Wickström 1994-1996

"Det är en spännande verksamhet, och det var synd att jag inte lyckades få till en ny lokal för den under min ordförandetid."

Roland Zachrisson 1997-2001

"Intresse för arkivet växer och det ska bli roligt att följa verksamheten när den nu breddas mot näringslivet."

Mats Åstrand 2002-

21 november firar vi!

Fredagen den 21 november firar vi de första 25 åren i arkivets historia. Mellan kl 12.00 och kl 16.00 har Öppet hus då vi också bjuder på något att äta.

Vid ett tillfälle som detta vill vi gärna skapa någonting av bestående värde. Vi vädjar till alla arkivvänner om penninggåvor – stora som små. Pengarna kommer att användas till att gynna forskningen om vårt län, till exempel genom att komplettera våra samlingar med länets tidningar på mikrofilm.

Använd gärna vårt postgiro 84 92 23 – 3

Välkommen och tack på förhand!

Samarbetet med Landsarkivet gav mersmak

Under första halvåret 2003 har arkivet genomfört en förstudie med namnet Arkivinfo Gävleborg tillsammans med Landsarkivet i Härnösand. Landsarkivet är den statliga arkivmyndigheten för vårt län. Där förvaras t ex polismyndighetens arkiv, rådhusrätten, magistraten, material från de allmänna läroverken o s v.

Tanken med förstudien är att se hur Arkiv Gävleborgs utåtriktade verksamhet mot alla delar av länet ska kunna stärkas och hur det statliga arkivmaterial rörande Gävleborg som finns i Härnösand ska komma till större användning.

En av de viktigaste målgrupperna för studien är Högskolan i Gävle. Om man vill stärka den regionala historieforskningen är tillgången till arkivmaterial för högskolan en nyckelfråga. HIG har, geografiskt sett, nära tillgång både till material från den enskilda sektorn (t ex föreningar) och kommunalt material, däremot inte till statligt. Därför är det viktigt att upprätta ett bra samarbete mellan HIG och Landsarkivet i Härnösand.

Skolverksamheten har länge legat Arkiv Gävleborg varmt om hjärtat, så det föll sig naturligt att skolan fick en central plats i förstudien. Att göra gemensamma skolprojekt med lokala och regionala arkivinstitutioner är också ett bra sätt för Landsarkivet att nå ut i sitt stora distrikt. Under hösten kommer de två arkiven att samarbeta med

Bromangymnasiet i Hudiksvall. Faller försöket väl ut, hoppas vi att det kan bli fler gemensamma projekt med andra gymnasieskolor och förhoppningsvis också med andra arkivinstitutioner.

Den tredje stora delen av förstudien är ett förslag till gemensamt marknadsföringsprojekt i form av en hemsida. Syftet är att hemsidan ska öka intresset för att utforska länets historia med hjälp av arkivmaterial. Genom historieintresset kan vi visa vägen till institutionerna, inte tvärtom. Under projekt-tiden har en hemsidesdemo tagits fram och förhoppningsvis kan vi arbeta med att realisera den under 2004.

Att kombinera material från olika arkivinstitutioner öppnar ofta helt nya infallsvinklar. Bilden ovan t h har länge varit en favorit i Arkiv Gävleborgs fotosamling. Den föreställer ett demonstrationståg som är på väg att lämna Folkets hus i Sandarne utanför Söderhamn. I täten bärs en banderoll med en knuten näve och texten "Tänk dig själv dess mening".

Fotot härrör från nödåret 1917 då en våg av hungerdemonstrationer drog över Sverige och många knutna nävar målades på plakat. Någon mer detaljerad information om just den här demonstrationen har inte gått att få fram, trots lusläsning av föreningarnas protokollsböckerna. Arbetarna agerade i livsmedelsfrågan, de skrev inte mycket om den.

Sandarne den 5 maj 1917. Henny Fager i Söderhamn lämnade bilden till Arkiv Gävleborg. Med hjälp av arkivmaterial från Landsarkivet vet vi nu mer om händelsen, vilket gläder både oss och Henny.

Det gjorde däremot Ruben Didriksson, länsman-
nen i Söderala distrikt. Den polisrapport han skrev
om demonstrationen den 5 maj finns bevarad i
länsmannens arkiv på Landsarkivet i Härnösand.

Där berättas att arbetare från Söderhamns skär-
gård tågade iväg till bönder i Östansjö, Ina och
Sund för att tvinga ner det höga mjölkpriset. Man
lyckades också, priset sänktes från 26 till 20 öre
per liter. Inget polisingripande behövdes, men ar-
betarna uppges ha "uppträdt utmanande och hot-

fullt" och länsmanen menar att extra poliser bör
kallas in om det blir oroligt igen i skärgården "där
en del syndikalistiska element otvivelaktigt är till
finnandes".

Förhoppningsvis kommer det snart att gå att läsa
polisrapporten och många flera spännande doku-
ment om den dramatiska våren 1917 på Arkiv
Gävleborgs och Landsarkivets gemensamma
hemsida.

Lisa Engström

Toppa formen till 8 november!

Nu är det dags igen! Årets upplaga av Arkivens
dag närmar sig med racerfart och alla på arkivet
har börjat värma upp. Med anledning av att Riks-
idrottsförbundet 100-årsjubilerar är årets officiella
tema "Idrott, kropp och hälsa" och för första gången
har vi valt att följa rikstemat.

Bland mycket annat kommer vi att lyfta fram kvin-
nors idrottsutövande under tidigt 1900-tal. Tjuv-
starta genom att läsa om tjejer och fotboll i detta
nummer... Du kommer också att få lära dig en del
om gamla fina idrottsgrenar som viktkastning (se
bilden) och mellan hopp. Dessutom lovar arkiv-
chefen att tävlingen, som så många saknade förra
året, gör en storstilad come-back. Hjärngymnas-
tik!

Väl mött på arkivet lördagen den 8 november
klockan 11.00 – 15.00!

"Den oresonliga fotbollen". IFK Gävle besegrar Kastets IF med 1 – 0 den 19 juni 1921. 50 år senare korades länets första distriktsmästare i damfotboll, IF Skade i Gästrikland och Hudiksvalls ABK i Hälsingland.

Något som aldrig tidigare skådats

Så beskrev tidningarna det som skulle ske på Strömdalens idrottsplats i Gävle den 15 juli 1917. Sensationen var att ett damlag och ett "oldboyslag" från Brynäs Idrottsförening skulle möta varandra i en fotbollsmatch. Det som aldrig tidigare hade skådats var förstås kvinnor som spelade boll. 1700 personer passade på att bevittna premiären, det var ju "första och kanske sista gången något sådant förekommer här", som tidningen Gefleposten uttryckte det.

Kvinnorna var bland andra Ingeborg Ström, fröken Rossander, fröken Öhlin och Elvira Berglund och deras intresse för sporten var seriöst. På Brynäs IFs möten beklagar de att de inte har någon riktigt ordnad träning. Klubben tar sina pionjärer på allvar och undrar om de vill möta Sandvikens damer i en match. Hade den matchen blivit verklighet skulle den varit Sveriges första damfotbollsmatch. Men Brynäs tjejer känner sig inte riktigt redo utan vill hellre möta "gubblaget" en gång till. Nu blev i stället en match mellan två Stockholms-

lag 1918 den första gång då två damfotbollslag möttes.

Två matcher med kvinnligt deltagande spelades alltså i Gävle sommaren 1917. I den första segrade damerna med 4 – 3, i den andra blev det nederlag, 3 – 4. Troligen skedde något liknande i

Gruppbild inför matchen mellan IFK Gävle och Kastets IF. Kastet i sina prickiga bollbyxor.

IFK Gävles lag. Klubben tackade i årsberättelsen 1921 "det kvinnliga fotbollslag, som välvilligt ställt sig till förfogande vid tävlingarna den 19 juni."

Sandviken. Det kom att bli starten på en svensk damfotbollsvåg som blev stark i Hälsingland och Gästrikland. Kulmen på fotbollsintresset nåddes omkring 1921, men efter 1925 är det som bortblåst. Fotbollsplanerna i England, som hade varit ett föregångsland, stängdes då för kvinnor. Detta fick omedelbart genomslag i Sverige och damfotbollen var ett minne blott. Det kom att dröja till 1971 innan det fanns fotbollsserier för kvinnor i Gävleborgs län.

Denna förhistoria till en av dagens största idrotter är spännande att blicka tillbaka på. Vilka var dessa flickor som spelade boll? Vilka reaktioner mötte de av sin omgivning? Spåren som finns bevarade är få. Fotbollsförbunden i Gästrikland och Hälsingland nämner inte den nya trenden med ett enda ord. Klubbarna är, med ett par undantag, också fåordiga i frågan. Kanske betraktade man det inte som en del av den idrottsliga verksamheten, utan snarare som ett fall för nöjessektionen.

Fotbollsmatcher med damlag blev nämligen ett sätt för klubbarna att tjäna pengar. När

IFK Gävles fotbollstjejer mötte Kastets IF i juni 1921, var matchen publikmagnet och pausunderhållning i en friidrottstävling. Tidningarnas reaktioner var blandade. Från uppmuntrende tillrop, som att detta var en "trevlig nyhet", till humoristiska eller elaka kommentarer. "De små töserna gjorde roande försök att få bukt med den oersonliga fotbollen", rapporterade till exempel Gefle Dagblad. Hur kändes det att spela match väl medveten om att den betraktas som underhållning, inte idrott?

Att se de här matcherna som enbart ett ekonomiskt spel från klubbarnas sida är ändå alltför dystert. Det här är den tid då kvinnor gradvis börjar få tillträde till idrottsföreningarna och man testar gränserna för vad samhället tål att kvinnor gör. Kvinnor på fotbollsplanen var en svår balansgång mellan populärt och opassande. Men flickorna själva drevs säkert av ett annat motiv. De ville helt enkelt spela fotboll.

Lisa Engström

Hudiksvalls IF ordnar "gubbmatch" på Kotorget i Hudiksvall omkring 1920. Även matcher mellan två damlag spelades i Hudiksvall vid den här tiden.

Nya medlemmar

Hälsinglands distrikt av svenska ungdomsringen för bygdekultur
Hamrångefjärdens idrottsklubb
Kalvsnäs och Krattens byalag
Hanebo missionsförsamling
AB Arbetarbladet
Gävle lottakår

Grattis 100-åringar!

Gävle socialdemokratiska kvinnoklubb
Marna idrottsförening
Strömsbro fastighetsägareförening

Grattis 50-åringar!

Gästriklands bandyförbund
Hälsinglands orienteringsförbund
Vita bandet, Hofors

Personalnytt

Katarina Nordin är projektanställd arkivarie för den inventering av företagens arkivsituation i länet som startade i maj i år.

Katarina har en bred arkiverfarenhet, bland annat från företagsvärlden, där hon exempelvis har ordnat Svanå Bruks arkiv åt ABB. Senast kommer hon från tjänsten som kommunarkivarie i Norberg, där hon även har jobbat mycket med föreningsarkiv.

Personalnytt

Stig Agnholm är vår arkivassistent sedan februari i år. Stig har tidigare arbetat inom skolans värld och är en mycket aktiv person i föreningslivet.

Han kommer främst att arbeta med att ordna och förteckna arkiv. Hittills har han bland annat ordnat arkiven åt Odd Fellow logen 108 Gästrikland och Kristdemokraterna i Gävleborg. Ni kommer också att möta Stig vid leveranser och andra kontakter med arkivet.

arkivXet är en anspråkslös kanal mellan Arkiv Gävleborg och dess medlemmar - en kanal som förstas kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

arkiv Gävleborg

Styrmansgatan 4, 802 84 Gävle, tel 026 - 10 88 70, fax 026 - 10 65 61

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

Hemsida: www.arkivgavleborg.se